

The Role of Awaiting Deliverance (Intizār-e Faraj) in the Life of Contemporary Man: Focusing on Ayatollah Javadi Amoli's View

Khadijeh Nazari / Level 3 Student at Seminary School (Hawza), the Qur'anic Sciences and Exegesis, Fatima Masumeh Higher Education Institute, Bandar Abbas

khadijeh31365@gmail.com

Received: 2024/12/31 - Accepted: 2025/04/07

Abstract

Awaiting the Promised Deliverer is a pervasive religious teaching influencing broad dimensions of man's contemporary life. Undoubtedly, it elevates life quality, yet many people constrained by socio-cultural-economic structures miss its benefits amid pressures. Therefore, this research answers the question of what role Intizār-e Faraj plays in man's contemporary life focusing on Ayatollah Javadi Amoli. The data were collected using a descriptive-analytical method and library sources. The research findings show that comfort and ease of life, resolving difficulties, being endeared by Ahl al-Bayt (PBUT), cultivating Islamic ethics, elevating knowledge, manifesting servitude to God, instilling vitality, hope and enthusiasm, exercising patience against hardships, strengthening family, promoting modesty and chastity, creating social reforms, encouraging humility, avoiding arrogance and encouraging the culture of courage and martyrdom are the effects of Intizār-e Faraj in man's contemporary life.

Keywords: awaiting deliverance (Intizār-e Faraj), man's social life, Ayatollah Javadi Amoli.

نوع مقاله: ترویجی

نقش انتظار فرج در زندگی انسان معاصر با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی

khadijeh31365@gmail.com

خدیدجه نظری / طلبه سطح سه تفسیر و علوم قرآنی، مؤسسه عالی فاطمه معصومه بندرعباس

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۱۸

دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۱

چکیده

انتظار فرج موعود از فراگیرترین آموزه‌های دینی است که دامنه آن بخش گسترده‌ای از ابعاد زندگی انسان معاصر را دربر گرفته است. بی‌تردید انتظار فرج، نقش بسزایی در ارتقای کیفیت زندگی انسان معاصر دارد، اما متأسفانه بسیاری از مردم، به دلیل ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی حاکم، فرصت‌های لازم برای بهره‌برداری از این انتظار را نمی‌یابند و تحت فشارهای مختلف قرار دارند. از این‌رو تحقیق حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این سؤال است که نقش انتظار فرج در زندگی انسان معاصر با تأکید بر دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی چیست؟ داده‌های این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که آسایش و آسودگی زندگی، گشایش در مشکلات، عزیز شدن نزد اهل بیت ، تخلق به اخلاق اسلامی و ارتقای علمی، تجلی عبودیت، سرزندگی و امید و شوق‌آفرینی، صبوری در برابر مشکلات و استحکام خانواده، ترویج حیا و عفت در جامعه، مصلح اجتماعی و اصلاحگری جامعه، تواضع و فروتنی و اجتناب از تکبر، ترویج فرهنگ شجاعت و شهادت، از جمله آثار انتظار فرج موعود در زندگی انسان معاصر است.

کلیدواژه‌ها: انتظار فرج، زندگی اجتماعی بشر، آیت‌الله جوادی آملی.

مقدمه

یادآوری می‌کند که انتظار فرج نه تنها یک مفهوم دینی، بلکه یک راهکار عملی برای بهبود زندگی فردی و اجتماعی است. همچنین، بیان نیاز و ضرورت تحقیق در این زمینه به وضوح نشان‌دهنده خلأ علمی موجود در ادبیات پژوهشی است. در حال حاضر، تحقیقات کمی در این زمینه انجام شده و نیاز به بررسی‌های بیشتر احساس می‌شود.

روش تحقیق در این مقاله توصیفی - تحلیلی و با استفاده از ابزارهای کتابخانه‌ای و فیش‌برداری می‌باشد. این روش به ما این امکان را می‌دهد که به بررسی دقیق‌تری از موضوع پردازیم و به نتایج قابل اعتمادی دست یابیم.

آثاری که در این زمینه به رشته تحریر درآمده است، به قرار ذیل است: مقاله «نقش انتظار فرج در انسجام اسلامی گروه‌های سیاسی - اجتماعی و وظایف دولت زمینه‌ساز» (داوودپور، ۱۳۸۸)، به بررسی نقش آموزه‌های دینی و فرهنگ انتظار در ایجاد انسجام اجتماعی و هم‌بستگی سیاسی پرداخته است. سؤال اصلی مقاله این است که چگونه این آموزه‌ها می‌توانند به تقویت پیوندهای اجتماعی و کاهش تفرقه در جامعه کمک کنند. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که نهادهای سازنده فرهنگ انتظار در مدارس و جامعه، می‌تواند موجب هم‌سویی نهادها با ارزش‌های مهدوی شود و در نهایت گروه‌های سیاسی را به سمت تشکیل حکومت جهانی واحد مهدوی سوق دهد. این مقاله به تحلیل ابعاد مختلف این موضوع و ارائه راهکارهایی برای تحقق آن می‌پردازد.

مقاله «خوانش آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی از آموزه انتظار فرج» (شاکر، ۱۴۰۲)، به بررسی مفهوم انتظار فرج و نقش آن در تحرک و پویایی اجتماعی پرداخته است. سؤال اصلی مقاله این است که چگونه خوانش‌های مختلف از انتظار می‌تواند بر رفتار فردی و اجتماعی انسان‌ها تأثیر بگذارد؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که انتظار عالمانه و مثبت می‌تواند به عنوان عاملی برای امید، عدالت‌خواهی و مبارزه با فساد عمل کند، درحالی که خوانش منفی از انتظار می‌تواند منجر به رکود و تسلیم در برابر ظلم شود.

مقاله «وظایف جوانان در جامعه منتظر» (برنجکار و سیادت، ۱۴۰۲)، در این مقاله بیان شده است که جامعه منتظر با بنیاد نهادن بایسته‌های زمینه‌ساز در ظهور و تداوم حکومت مهدوی گام برمی‌دارد.

جوانان در این حوزه باید معرفت خود نسبت به حجت الهی را افزایش دهند، قدرت جسمانی و نظامی خود را تقویت کنند و در

فرج وجود مبارک امام عصر علیه السلام از بزرگ‌ترین آرزوهای پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام است که سبب امید به آینده و حرکت و پویایی در جامعه اسلامی است. مهم، باور حتمی بودن ظهور و انتظار راستین برای تحقق آن است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۶۳). بی‌تردید، انسان معاصر نقش مهمی در تربیت نسل آینده دارد و از آن‌رو که سهمی درخور از آرامش و امنیت روانی و تثبیت عقاید نسل آینده و امدار نقش بی‌نظیر انسان معاصر است؛ نیز صلاح و سداد نسل فردا در گرو صلاح و سداد انسان معاصر است. انتظار فرج موعود به عنوان یک اصل اعتقادی و معنوی، تأثیر عمیقی بر سبک زندگی فردی و اجتماعی انسان معاصر دارد. این انتظار نه تنها به عنوان یک امید برای ظهور منجی، بلکه به عنوان یک عامل مؤثر در شکل‌گیری رفتارها و نگرش‌های انسان معاصر مطرح می‌شود. در این راستا وضعیت مطلوب در این زمینه، ایجاد فضایی است که انسان با تکیه بر آموزه‌های دینی و اخلاقی، به عنوان الگوهایی برای خانواده و جامعه عمل کنند و به تقویت ارزش‌های انسانی و دینی بپردازند، اما متأسفانه در وضعیت کنونی، بسیاری از افراد به دلیل چالش‌های اجتماعی و فرهنگی، از این آموزه‌ها فاصله گرفته و در معرض مشکلاتی چون عدم آگاهی، فشارهای اجتماعی و فرهنگی و ناهنجاری‌های رفتاری قرار دارند. این وضعیت موجود نشان‌دهنده کمبودهایی در زمینه آموزش و ترویج فرهنگ انتظار فرج است، به‌ویژه آفت بزرگی که می‌تواند مانع کارکرد اساسی و ثمربخش این بخش از اجتماع شود و آنان را که قادر بوده عامل سعادت فرد و جامعه باشند به ابزار انحطاط خویش و جامعه بدل کند. همانا فقدان صفت‌هایی است که امام عصر علیه السلام آنها را بایسته امت مهدوی می‌داند و آراستگی به آن صفات را از درگاه عز ربوبی برایشان درخواست می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۰-۲۱۱). از این‌رو تحقیق حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این سؤال است که نقش انتظار فرج موعود در سبک زندگی انسان معاصر از دیدگاه تفسیری آیت‌الله جوادی آملی چیست؟ به عبارت دیگر، ما باید بررسی کنیم که چگونه انتظار فرج می‌تواند به بهبود وضعیت اجتماعی افراد کمک کند و چه تأثیراتی بر رفتارها و نگرش‌های آنها دارد.

اهمیت این مسئله در این است که با ترویج فرهنگ انتظار فرج، می‌توان به بهبود وضعیت فردی و اجتماعی انسان معاصر کمک کرد و از این طریق به تحقق آرمان‌های انسانی و دینی نائل آمد. این نکته به ما

انتظار فرج بر زندگی روزمره انسان‌ها و چگونگی پیوند آن با آموزه‌های آیت‌الله جوادی آملی است که می‌تواند به درک بهتر از این مفهوم در دنیای معاصر کمک کند.

۱. معنای انتظار و منتظر

«انتظار» در لغت، به معنای چشم داشتن، ترقب و توقع، منتظر بودن و چشم‌به‌راه بودن است (دهخدا، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۲۴۴). به معنای عام آن، که برخاسته از خوش‌بینی به روند کلی حرکت تاریخ و اطمینان به آینده نیکوست، امری فطری و همگانی است که میان پیروان هر قوم و آیینی وجود دارد، اما انتظار با مفهوم و محتوای خاص شیعی، ویژگی‌هایی دارد که مهم‌ترین آن چند چیز است (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۹، ص ۳۶۹). مُتَنَظِّرُ «نَظَر» نگاه عمیق در امر مادی یا معنوی، با چشم یا از روی بصیرت و تأمل است. «انتظار» درنگ و چشم‌داشت و توقع چیزی است. به گفته برخی، واژه «انتظار» دارای گستره مفهومی فراتر از واژگان همگون آن، مانند «ترجی» (امید نیکی) و «تربص» (درنگ طولانی) و «امهال» (مکث نامشخص) است و بر امیدواری به امر شدنی دلالت دارد؛ خیر باشد یا شر؛ یقینی باشد یا نه. (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۹، ص ۳۵۵). به معنای چشم‌به‌راهی و انتظار فرج امام زمان علیه السلام از بهترین عبادات و از ارکان ایمان به‌شمار می‌رود (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۶۷۶).

۲. نقش انتظار فرج در زندگی انسان معاصر

انتظار فرج در زندگی انسان معاصر آثار و پیامدهای بسیاری در ساحت‌های گوناگون زندگی انسان ایفا می‌کند این تأثیرات نشان‌دهنده نقش انتظار فرج موعود در زندگی انسان معاصر است. مشارکت فعال در فعالیت‌های اجتماعی و دینی انتظار فرج می‌تواند انسان را به سمت مشارکت فعال در فعالیت‌های اجتماعی و دینی سوق دهد. با توجه به باور به ظهور منجی و تحقق عدالت، منتظران مهدی موعود، در جامعه تشویق می‌شوند تا به‌عنوان فاعل فعال در زمینه‌های اجتماعی و دینی مشارکت کنند. این روحیه فعال می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی اجتماعی، تقویت روحیه همبستگی و ایجاد امید در جامعه منجر شود. قرآن نیز به همکاری و مشارکت در امور نیکو تأکید دارد و انتظار فرج به‌عنوان یک امید مشترک، می‌تواند به تقویت روحیه همبستگی و ایجاد امید در جامعه منجر شود. با ترویج حیا و عفت، منتظران

برابر مشکلات مقاوم باشند. همچنین، جوانان باید مسئولیت‌های خود را پذیرفته و به خودباوری دست یابند.

مقاله «چشم‌انداز جامعه منتظر در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (کارگر، ۱۳۹۹)، در این مقاله بررسی و تحلیل آرا و اندیشه رهبر معظم انقلاب در مورد آینده مطلوب جامعه منتظر صورت گرفته است. با استفاده از روش تدوین چشم‌انداز، این مقاله توصیف و تحلیل نکاتی درباره ارزش‌ها و اهداف بنیادین جامعه منتظر ارائه می‌دهد و بر اهمیت پویایی و توانمندی در پیوند با ظهور امام زمان علیه السلام تأکید دارد.

مقاله «بررسی وضعیت حیطه‌های مختلف انتظار فرج در دانشجویان و رابطه آن با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی» (مرادی و قلمکاریان، ۱۳۹۳)، این مقاله به بررسی مسئله مهدویت و اندیشه ظهور مهدی موعود در بین دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور استان چهارمحال و بختیاری پرداخته است. سؤال اصلی مقاله این است که میزان انتظار فرج و رابطه آن با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی دانشجویان چگونه است؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که انتظار ظهور در بین دانشجویان بالاتر از سطح متوسط است و مهم‌ترین حیطه انتظار فرج، اهمیت داشتن سلامتی و آرامش حضرت است. همچنین، تنها جنسیت، سن و دانشگاه با میزان انتظار فرج دانشجویان رابطه معناداری دارد.

مقاله «بررسی تحولات در خوانش از مفهوم انتظار فرج در دوران غیبت کبری» (دهقانی فارسانی و دیگران، ۱۳۹۳)، در این مقاله به بررسی تحولات مفهوم «انتظار فرج امام قائم» در دوره غیبت کبری پرداخته می‌شود. سؤال اصلی مقاله این است که چه عواملی موجب تغییر در خوانش مفهوم «انتظار فرج» در طول زمان شده است؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که با گذر زمان، تغییرات قابل‌توجهی در درک و تفسیر این مفهوم در میان دانشمندان شیعه رخ داده است که به نیازهای اجتماعی و فرهنگی جامعه شیعه در آن دوران پاسخ می‌دهد.

نوآوری و وجه تمایز مقاله حاضر این است که با استفاده از دیدگاه‌های آیت‌الله جوادی آملی، مفسر و مرجع تقلید، نگاهی عمیق به نقش انتظار فرج در زندگی انسان معاصر دارد. با تحلیل روایات و شواهد، تأثیرات این مفهوم بر ابعاد مختلف زندگی اجتماعی انسان معاصر را بررسی می‌کند و بر خلاف تحقیقات قبلی، بر تعاملات اجتماعی و جمعیت‌شناختی و مسئولیت‌های انسان معاصر تمرکز دارد. نوشتار حاضر به ارائه تحلیلی عمیق از تأثیرات فردی و معنوی

بارهای تکالیف سنگین و زنجیرها که بر دوش عقل و جان آنان است برمی‌دارد. مهدی موعود، همانند حضرت ختمی نبوت ﷺ عهده‌دار چنین هدایت است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۰-۱۲۱).

آیت‌الله جوادی آملی در آثار خود به این نکته اشاره می‌فرماید که حیات طویه قناعت و حسن خلق وابسته است و محبت سرمنشأ این حیات طویه است. چنان‌که می‌فرماید:

محبت، شجره طویه‌ای است که ریشه در اعماق وجود آدمی و شاخه در گستره آسمان معنویت دارد و میوه این شجره طوبا، گذشته از عقیده صائب و اخلاق، اعمال خیری است که از اعضا و جوارح انسان ظاهر می‌شود. همان‌طور که اصل به بار نشستن درخت و خوش‌رنگ و خوش‌طعم بودن میوه، نشانه حیات و شادابی درخت است، اعمال آدمی نیز نشان نشاط یا پژمردگی درخت محبت در وجود اوست (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص ۳۴۰).

«مَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ أَنْ يَعْلَمَ كَيْفَ مَنَزَلَتُهُ عِنْدَ اللَّهِ فَلْيَنْظُرْ كَيْفَ مَنَزَلَةُ اللَّهِ مِنْهُ عِنْدَ الدُّنْيَا» (این‌شعبه حرانی، ۱۳۶۳، ص ۱۰۷)؛ اگر در درون آدمی، محبت واقعی وجود داشته باشد، اولین اثرش، جلب رضای محبوب و تقسیم آن بر رضای دیگران است.

بنابراین، زنان با پیروی از این آموزه‌ها می‌توانند در خانواده‌های خود فضایی آرام و محبت‌آمیز ایجاد کنند. انتظار فرج به آنها این امکان را می‌دهد که با امید به آینده‌ای بهتر، و با محبت خدا و حجت خدا در زمین، به حیات طویه نائل گشته و بر مشکلات و چالش‌های روزمره غلبه کنند و به‌جای تمرکز بر نواقص، بر روی نعمت‌های موجود در زندگی خود تأکید کنند.

۲-۲. گشایش در مشکلات

گشایش در مشکلات، ترکیبی از دعا و تلاش جمعی است. دعا برای فرج، امیدبخش است، اما گشایش پایدار، نیازمند همکاری و رهبری انسان کامل است. در کنار نیایش، توجه به تلاش‌های جمعی برای تحقق گشایش واقعی در زندگی ضروری است. دعا برای فرج آن حضرت که مجرای فیض خدای سبحان است می‌تواند زمینه گشایش دشواری‌های موردی و مقطعی افراد یا جامعه را برطرف نماید، گرچه فرج اصیل و گشایش نهایی فقط در ظل زعامت انسان کامل محقق می‌شود. البته روشن است که منظور از دعا این نیست که انسان به گفتن «اللَّهُمَّ عَجِّلْ لَوْلِيكَ الْفَرَجَ» اکتفا کرده، بدین

مهدی موعود، می‌توانند به بهبود کیفیت زندگی اجتماعی و تقویت روابط انسانی کمک کنند و از این طریق، به تحقق آرمان‌های بلند انسانی و دینی نائل آیند. قرآن می‌فرماید: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى» (مانده: ۲)؛ و باید با یکدیگر در نیکوکاری و تقوا کمک کنید. آموزه‌های قرآن تأکید می‌کند که همکاری و مشارکت در امور نیکو می‌تواند به پیشرفت جامعه کمک کند و انتظار فرج به منظور تحقق این همکاری ضروری است.

بنابراین، فرهنگ شهامت و شجاعت، اجتناب از تکبر، مصلح شدن جامعه، اصلاحگری، ترویج حیا و عفت در جامعه در زندگی انسان معاصر از نقش‌آفرینی انتظار فرج موعود است که در ادامه به تبیین و تحلیل آن پرداخته می‌شود:

۲-۱. آسایش و آسودگی زندگی

آیت‌الله جوادی آملی بر این باور است که زندگی آسوده و راحت، آرزوی همگان است و انسان کامل، راهنمای رسیدن به این هدف است. ساده‌زیستی و قناعت، کلید دستیابی به حیات طویه و آرامش درونی محسوب می‌شوند. انتظار فرج، علاوه بر امید به آینده، به انسان معاصر کمک می‌کند تا با تمرکز بر سادگی، از تجملات دوری کرده و زندگی آرام‌تری داشته باشد. انسان کامل، با درک باطن و ظاهر عالم، سعادت را در سادگی و دوری از تجملات می‌داند؛ چراکه زیبایی حقیقی در درون انسان نهفته است. خداوند به مؤمنان، حیات طویه وعده داده است، که شامل زندگی ساده و قانعانه می‌شود، و روایات نیز قناعت را به‌عنوان تفسیری از حیات طیب معرفی می‌کنند. امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرماید: قناعت، گونه‌ای پادشاهی است و حسن خلق، گونه‌ای نعمت است. هنگامی که از او در این سخن خدای عزوجل پرسیدند: «زندگی خوش و پاکیزه به او خواهیم داد» فرمود: این زندگی خوش و پاکیزه قناعت است» (نهج البلاغه، حکمت ۲۲۹). خلاصه آنکه جامعه جاهل چیزی را از دست می‌دهد که مایه آرامش اوست و چیزی را جمع کرده و به آن اعتماد دارد و بر آن پایه خرسند است که سبب ناآرامی اوست. آن ترک ناروا و این جذب نابجا اضطراب‌آور است و چنین جامعه‌ای بین دو جدار فشاردهنده و دو بند مهارکننده گرفتار می‌شود. آنکه این بندها را بشناسند و راه برون‌رفت از آنها را بیاموزاند و شیوه عملی آن را اراده کند، انسان کامل است: «وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ» (اعراف: ۱۵۷)؛ و

طریق اسقاط تکلیف کند، بلکه دعا باید به زبان حال و استعداد باشد. از این جهت کسی می‌تواند واقعاً و از عمق جاننش برای تعجیل در امر فرج آن حضرت دعا کند که انتظارش انتظار حقیقی باشد (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۶-۱۱۷). همچنین دعاکننده باید در نیایش موحد باشد و غیر خدا را نخواند (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۶۷).

گشایش در مشکلات، نه تنها به دعا و نیایش، بلکه به تلاش و همت جمعی نیز بستگی دارد. دعا برای فرج و ظهور منجی، الهام‌بخش و امیدبخش است، اما گشایش پایدار در زندگی اجتماعی انسان معاصر، نیازمند همکاری و تلاش جمعی است. در کنار دعا و نیایش، باید به اهمیت رهبری و زعامت انسان کامل و همچنین تلاش‌های جمعی برای تحقق گشایش واقعی در زندگی توجه داشت.

۲-۳. عزیز شدن نزد اهل بیت

عزیز شدن نزد اهل بیت، آرزوی معنوی مؤمنان است که به دنبال تقرب به خداوند و درک مقام والای عترت طاهره هستند. انتظار فرج و ظهور امام زمان، به عنوان اصولی اساسی در تشیع، نه تنها امیدی برای آینده‌ای روشن است، بلکه عاملی برای تقویت ارتباط با اهل بیت و کسب محبت و رحمت آنها محسوب می‌شود. این انتظار، انگیزه‌ای برای جهاد و تلاش در مسیر ارزش‌های الهی و قرار گرفتن در زمره منتظران صالح است. آیت‌الله جوادی آملی در این باره می‌فرماید:

مقام والای عترت طاهره، یعنی «مقام محمود عندالله»،

بالاترین مراتب تقرب به خداوند است و آرزوی هر مؤمن

صاحب معرفت می‌باشد. اگرچه رسیدن به این مقام برای

افراد عادی دشوار است، اما با توجه به مراتب مختلف

وجودی، ورود به آن برای سالکان صادق و صاحب معرفت، بر

اساس مرتبه وجودی‌شان، امکان‌پذیر است. بسیاری از

منتظران حجت منتظر که در جهاد اوسط و اکبر کوشیده‌اند و

به بارگاه قبول اهل بیت، رسیده‌اند، مشمول نگاه رحمت‌آمیز

عترت طاهره شده‌اند و مس وجودشان تحت تأثیر نگاه

کیمیایی آنان، گرانها گشته است. این افراد شایسته‌اند که به

مقام محمود اهل بیت دست یابند و مدال «منا اهل بیت» را

کسب کنند، همان‌طور که بزرگانی مانند فضه، ابوذر، سلمان و

دیگران با ارتباط راستین با ولی زمانشان، به این افتخار نائل

آمدند. فضه خادمه خانه نورانی علوی و فاطمی است که

روزگاری مس وجودی داشت، ولی به برکت وجود کیمیا اثر خاندان عترت، طلایش گردانید و تا مقامی بار یافت که در فضیلت «وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا» (انسان: ۸) (و غذا را در عین دوست داشتن، به مسکین و یتیم و اسیر انفاق می‌کنند)، با موالیانش شرکت جست و به افتخار «منا اهل بیت» رسید (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۸).

درجه گواهی به ولایت امامان معصوم، پیوند معنوی و معرفت قلبی به مقام ولایت آنان است. گرایش درونی و پیوند روحی با مقام ولایت، سبب نزدیکی و باریافتگی به آستان ملکوتی آن ذوات قدسی می‌شود، به گونه‌ای که پیامبر در ارج‌گذاری انسان‌های روشن‌ضمیری مانند جناب سلمان، وی را از باریافتگان به آستان اهل بیت می‌داند (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ج ۴، ص ۶۷). چنان‌که می‌فرماید: «سلمان منّا اهل بیت» (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۲، ص ۳۹۶).

بنابراین، می‌توان گفت که انتظار فرج و ظهور امام زمان، نه تنها یک وظیفه دینی، بلکه یک فرصت برای عزیز شدن نزد اهل بیت است. این انتظار، مؤمنان را به تلاش و جهاد در راه حق وادار می‌کند و آنان را به سمت تقرب به عترت طاهره هدایت می‌نماید. همان‌طور که شخصیت‌های بزرگی چون فضه خادمه و ابوذر به برکت ارتباط با اهل بیت، به مقام‌های والایی دست یافتند، منتظران واقعی نیز می‌توانند با تلاش و اخلاص، به این مقام نائل شوند. در نهایت، عزیز شدن نزد اهل بیت، نتیجه تلاش مستمر در راستای تحقق ارزش‌های الهی و انتظار فرج است که می‌تواند به باروری روحی و معنوی انسان‌ها منجر شود و آنان را در زمره «منا اهل بیت» قرار دهد.

۲-۴. تخلق به اخلاق اسلامی و ارتقای علمی

انتظار فرج، مفهومی دینی است که نه تنها امیدی برای ظهور منجی است، بلکه راهنمایی برای زندگی روزمره با اخلاق الهی، برای انسان معاصر محسوب می‌شود. آیت‌الله جوادی آملی بر این باور است که انتظار واقعی در اعمال و رفتار ما تجلی می‌یابد. این انتظار، انسان را توانمند می‌سازد تا با ایجاد فضایی محبت‌آمیز در خانواده، از کینه دوری کرده و به خیرخواهی بپردازند. درواقع، انتظار فرج، تلاشی برای اصلاح خود و دیگران و زندگی کردن به روشی است که آمادگی برای ظهور منجی را نشان دهد. آیت‌الله جوادی آملی در این باره می‌فرماید:

منتظران واقعی امام عصر، با تخلق به اخلاق الهی، از حرام‌ها

کرده و به تعالی اندیشه و دانش و رشد اخلاق و معنویت در خانواده‌ها می‌انجامد. چنان که آیت‌الله جوادی آملی می‌فرماید:

اثاره دفائن عقول و شکوفایی گنج‌های اندیشه انسان‌ها از برترین برنامه‌های وجود مبارک امام عصر ع است، همان گونه که در بسیاری از روایات ظهور حضرتش به اوج گرفتن سطح آگاهی در عصر ظهور تصریح شده است. سیر طبیعی علوم از سویی و کوشش بی‌وقفه علما و صاحبان عقل و دانش و فرهنگ از سویی دیگر، سبب گسترش مباحث و معارف علمی و زمینه رشد فکر و شکوفایی اندیشه را فراهم می‌آورد. این حرکت و جنبش علمی که با تألیف کتاب یا سایر دستاوردهای علمی و فکری و به دست علما که سربازان واقعی و مستظران حقیقی امام عصر هستند به وجود می‌آید، فتنه‌های برخاسته از خواسته‌های نفسانی برای خاموش کردن چراغ عقل را ناکام می‌گذارد و سبب تعالی اندیشه و دانش خواهد گشت (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۶-۱۸۷).

انتظار فرج، فرصتی برای تقویت ایمان و اراده و ارتقای دانش و علم اخلاق و تحقق اخلاق نظری است که به یادگیری و پژوهش در زمینه‌های اخلاقی، علمی و فرهنگی می‌انجامد. این انتظار، روابط خانوادگی و اجتماعی را مستحکم‌تر کرده و فضایی سالم و محبت‌آمیز ایجاد می‌نماید. آیت‌الله جوادی آملی بر اهمیت آن در شکوفایی اندیشه‌ها و ارتقای آگاهی تأکید دارد. انتظار فرج، انگیزه‌ای برای کسب علم و دانش است و به ایجاد محیطی علمی و فرهنگی در خانواده کمک می‌کند. پدر و مادر، با تقویت روابط و تربیت نسل‌ها، می‌توانند خانواده را به سوی اهداف والای انسانی و دینی هدایت کنند. چنان که آیت‌الله جوادی آملی می‌فرماید:

در نظام مهدوی، رشد عقلی و شعور جمعی بالا می‌رود تا جامعه بشری ظرفیت ادراک معارف والای دینی را داشته باشد. ارتقای سطح فهم و ادراک جمعی، سبب می‌شود مردم دنیا پیام نجات‌بخش اسلام را دریافت کنند و به امام معصوم روی آورند. شکوفایی عقلانیت در عصر ظهور، هماهنگ با تعلیمات و حیاتی و محوریت آموزه‌های دین است؛ یعنی عقلانیت آخرتگرا و ارزش‌محور است، از این‌رو در حکومت دین‌مدار مهدوی، عقلانیت و فرزائگی، با عبودیت و بندگی خدای متعالی هماهنگ می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ج ۱۰، ص ۳۱۳).

دوری می‌کنند و جان خود را از معصیت پاک نگه می‌دارند. آنها تلاش می‌کنند واجبات را انجام داده و مستحبات را نیز در حد توان خود به جا آورند. این رفتار، آنها را مستحق عنایت و نگاه ویژه امام و عترت طاهره می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۶).

انتظار فرج به انسان قدرت می‌دهد تا با تقویت ایمان و اراده، از وسوسه‌های شیطانی دوری کند و به کارهای نیک بپردازد. این امر می‌تواند روابط خانوادگی را مستحکم‌تر کرده و فضایی محبت‌آمیز ایجاد کند. منتظران حقیقی باید با عمل به آموزه‌های مکتب انتظار، مانند کسب دانش و خیرخواهی، خود را برای ظهور آماده کنند. همچنین، باید به غیر خدا تکیه نکرده و مراقب قلب خود باشند تا از کینه و غفلت دوری کنند. در غیراین‌صورت، هویت انسانی و سعادت دنیوی و اخروی خود را از دست خواهند داد و آنگاه چنین انسانی مصداق بارز «خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ» (حج: ۱۱) خواهد بود (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۹۱).

آیت‌الله جوادی آملی به این نکته اشاره می‌فرماید که اگر قلبی آلوده به کینه باشد، شایسته بذرافشانی معرفت و محبت نیست. بنابراین، انسان با تخلق به اخلاق الهی و دوری از کینه و حسد، می‌تواند به‌عنوان الگوهایی برای خانواده‌های خود عمل کنند و فضایی آرام و محبت‌آمیز ایجاد نمایند. همچنین، انتظار فرج به آنها کمک می‌کند تا به غیر خدا تکیه نکنند و امید خود را تنها به او ببندند، که این امر می‌تواند به تقویت ایمان و اعتماد به نفس آنها منجر شود. چنان که آیت‌الله جوادی آملی می‌فرماید: «شیعه، هم منتظر ظهور مهدی موجود موعود است؛ هم غیر از انتظار و امید، مراقبه و رابطه هم دارند؛ یعنی باور دارند که حضرت، ولی آنان است و به او تعهد می‌سپارند که مراقب گفتار، رفتار، سیره و صفت خودشان باشند» (جوادی آملی، ۱۳۹۶، ج ۱۰، ص ۷۳).

انتظار فرج به‌عنوان عاملی برای شکوفایی اندیشه‌ها و رشد فکری و ارتقای اخلاق نظری شناخته می‌شود. آیت‌الله جوادی آملی بر برنامه امام عصر ع برای ارتقای آگاهی تأکید دارد و انسان‌های منتظر می‌توانند با کسب علم و دانش، با ارتقای اخلاق نظری و دانایی به علم اخلاق، فضایی اخلاقی، علمی و فرهنگی در خانواده ایجاد کنند. پیروی از این آموزه‌ها به تربیت نسل‌های آگاه و رشد اخلاقی خانواده‌ها، کمک کرده و محیطی سرشار از علم و معنویت و اخلاق و آگاهی فراهم می‌آورد. این حرکت علمی همچنین فتنه‌های نفسانی را خنثا کرده و خواسته‌های نفسانی و رذائل اخلاقی را کنترل

۲-۵. تجلی عبودیت

بر اساس آموزه‌های دین، معرفت و اطاعت از خداوند با شناخت و پیروی از اولیای معصوم^{علیهم‌السلام} مرتبط است. عبودیت واقعی در گرو رهنمودهای این پیشوایان هدایت است و دستاوردهای معرفتی و تربیتی انسان در عرصه عبودیت الهی به شناخت و عمل به دستورات آنان وابسته است. اولیای معصوم^{علیهم‌السلام} به عنوان دروازه‌های عبودیت و راه رسیدن به قرب الهی شناخته می‌شوند. امام باقر^{علیه‌السلام} نیز معرفت و پیروی از امام را کلید حقیقت و خرسندی خداوند دانسته و عبادت بدون اعتراف به ولایت آنان را مردود می‌شمارد (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۹، ص ۴۳۴-۴۳۵). چنان که امام باقر^{علیه‌السلام} در این باره می‌فرماید: «ذُرْوَةُ الْأَمْرِ وَ سَنَامُهُ وَ مِفْتَاحُهُ وَ بَابُ الْأَشْيَاءِ وَ رِضَا الرَّحْمَنِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى الطَّاعَةُ لِلْإِمَامِ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ص ۱۱۹)؛ بلندای امر و قله بلند و کلید آن در هر چیز و رضایت خدای رحمان پس از شناخت امام^{علیه‌السلام} پیروی از اوست و خداوند فرموده: هر که از پیامبر اطاعت کند، در حقیقت از خدا اطاعت کرده و هر که روی برتابد [حسابش با ماست] ما تو را بر آنان نگهبان [اعمالشان که به طور اجبار از فسق و فجور حفظشان کنی] نفرستادیم.

۲-۶. سرزندگی و امید و شوق آفرینی

آیت‌الله جوادی آملی در آثار خود، انتظار فرج را به عنوان یک اصل اعتقادی معرفی می‌کند که امید به آینده‌ای روشن را در دل‌ها زنده نگه می‌دارد. ایشان تأکید دارند که انتظار فرج، نه یک حالت انفعالی، بلکه یک حرکت فعالانه است که انسان را به صبر و پایداری در برابر مشکلات دعوت می‌کند. این امیدواری، به‌ویژه در خانواده، باعث تقویت روحیه اعضا و استحکام بنیان خانواده می‌شود.

انتظار فرج، اصولی اعتقادی است که امیدی برای ظهور منجی محسوب می‌شود و نیروی محرکی در زندگی روزمره، برای انسان معاصر است. آیت‌الله جوادی آملی بر سرزندگی و شوق آفرینی این مفهوم تأکید دارد. انتظار فرج، به افراد کمک می‌کند تا امید و شوق را در زندگی خود تقویت کرده و با نگاهی به آینده‌ای روشن، روحیه خود و خانواده‌شان را بالا ببرند. این امیدواری، فضایی مثبت و شاداب در خانواده ایجاد می‌کند. چنان که می‌فرماید:

آموزه انتظار ویژگی‌هایی چون سرزندگی، شوق آفرینی و ماندگاری

دارد. انتظار ظهور مهدی موعود با گذر زمان دچار روزمرگی نمی‌شود و شمار مشتاقان او افزایش می‌یابد. این پویایی و جذب به‌حدی است که امامان پیشین نیز اشتیاق و علاقه شدید خود را به وجود مقدس او ابراز کرده‌اند. هنگامی که یکی از یاران امام صادق^{علیه‌السلام} درباره ولادت حضرت قائم (عج) پرسید، حضرت صادق^{علیه‌السلام} پاسخ داد: نه! سپس اشتیاق و صفناپذیر خویش را درباره آن یگانه دوران، این‌گونه آشکار کرد: «وَلَوْ أَذْرَكْتُه لَخَدَمْتُه أَيَّامَ حَيَاتِي» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۵۱، ص ۱۴۸)؛ اگر او را درک می‌کردم و می‌دیدم روزهای عمرم را در خدمت او می‌بودم. راز این شور و شیدایی، آن است که آن موعود موجود الهی، همان‌گونه که خودش نمود همه انبیاء و اولیاء^{علیهم‌السلام} است، ظهور او نیز تجلی‌گاه تمام نیکی‌ها و تحقق بخش همه آرمان‌های بلند آدمی در پهنای تاریخ است (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۹، ص ۳۶۹-۳۷۰).

انتظار فرج به انسان معاصر این امکان را می‌دهد که با تقویت ایمان و اراده خود، در برابر چالش‌ها و مشکلات زندگی ایستادگی کنند. این رویکرد می‌تواند به تقویت روابط خانوادگی و ایجاد فضایی محبت‌آمیز و سالم در خانواده‌ها منجر شود. همچنین، امید به ظهور امام زمان^{علیه‌السلام} می‌تواند به عنوان یک منبع آرامش و انگیزه برای تلاش در جهت بهبود وضعیت زندگی و دستیابی به آرمان‌های بلند انسانی عمل کند.

اشتیاق فراوان جوانان به طریقت نورانی وحی و عترت، صفای باطنی، نورانیت ضمیر و زمینه مستعد برای قبول بذر هدایت، آنان را قابل می‌سازد تا بر اساس «يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا» (انبیاء: ۷۳) با فیض امام هدایت و با «کن فیکون» حضرتش متحول گردند و خالصانه در مسیر اعتلای کلمه الله از هیچ کوشش و بخششی دریغ نورزند و امام عصر که تحقق بخشنده آمال و اهداف تمام انبیای الهی در طول تاریخ بشر است، بر اساس سیره مشترک همه انبیای الهی که استفاده از زبان لَین و قول بلیغ در اوضاع عادی و زبانه تیغ در حال ضرورت است، پرچم توحید را بر فراز جامعه بشر به اهتزاز درخواهد آورد. آثار رحمت الهی با ظهور آن حضرت تجلی دیگری خواهد یافت و وعده قرآنی «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ» (اعراف: ۹۶) عملی خواهد شد (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۲۴۵).

بنابراین، آموزه‌های آیت‌الله جوادی آملی نشان می‌دهد که امید به ظهور امام زمان^{علیه‌السلام} نقش مهمی در ایجاد آرامش و تقویت روحیه

در خانواده دارد. این امید خانواده را از فروپاشی در برابر مشکلات حفظ کرده و به آنها انگیزه می‌دهد تا برای آینده‌ای بهتر تلاش کنند. انتظار فرج به‌عنوان یک عامل مؤثر در سرزندگی و امیدآفرینی، به انسان معاصر کمک می‌کند تا فضایی مثبت و شاداب در خانواده و اجتماع ایجاد کنند. بنابراین، انتظار فرج نه‌تنها یک مفهوم دینی، بلکه یک راهکار عملی برای بهبود روابط اجتماعی و خانوادگی در تربیت نسل‌های آینده است و منتظران موعود، می‌توانند به‌عنوان الگوهایی برای تحقق اهداف عالی انسانی و دینی عمل کنند.

۲-۷. صبوری در برابر مشکلات و استحکام خانواده

انتظار فرج، اصولی اعتقادی است که نه‌تنها امیدی برای ظهور منجی محسوب می‌شود، بلکه عاملی برای تحقق صبر و استقامت در زندگی روزمره است. آیت‌الله جوادی آملی بر حفظ آرامش در برابر سختی‌ها تأکید دارد. افرادی که به انتظار فرج می‌پردازند، الگوهایی برای صبر در خانواده خود می‌شوند. این انتظار به آنها کمک می‌کند تا در شرایط سخت، با توکل به خدا، ستون‌های محکم خانواده باشند. این رویکرد، نه‌تنها وضعیت معنوی آنها را بهبود می‌بخشد، بلکه انسجام و استحکام خانواده را حفظ می‌کند. آیت‌الله جوادی آملی بر تحمل سختی‌های موقتی تأکید دارد، و افراد با تقویت صبر، در زمان‌های بحرانی، الگوهایی مثبت و حمایتگر برای خانواده خود می‌شوند. چنان‌که در این باره می‌فرماید: «صبر همانا حفظ نفس از بی‌تابی، جزع و آشفتگی است، نه خاموشی گزیدن و انفعال. بر آن دسته از منتظران راستین امام عصر^{علیه السلام} که از اغنیا نیستند، رواست که با پرهیز از آشفتگی و بی‌تابی که زمینه‌ساز انحراف آنان است و با آرامش نفس به امداد خداوند قادر اتکال و بر بالای مضيقه معاش صبر کنند: «وَعَلَى الْفُقَرَاءِ الصَّبْرُ» (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۳).

انتظار فرج، پایداری خانواده را تقویت می‌کند. افرادی که به ارزش‌های آن پایبند هستند و صبر و استقامت را پیشه می‌کنند، الگوهایی الهام‌بخش برای حفظ انسجام خانواده می‌شوند. این نقش در شرایط سخت، برجسته‌تر است؛ زیرا صبر و استقامت، ستون‌های محکم خانواده را تشکیل می‌دهند. قرآن نیز بر صبر تأکید دارد و وعده نصرت الهی را می‌دهد. این وعده، امیدی برای غلبه بر مشکلات و کمک به پایداری خانواده است. انتظار فرج، روحیه خانواده را تقویت کرده و بنیان آن را استحکام می‌بخشد. قرآن می‌فرماید: «فَصَبِّرْ جَمِيلٌ» (یوسف: ۱۸)؛ در هر صورت صبر جمیل کنم.

طبق آموزه‌های قرآن و اهل بیت^{علیهم السلام}، به زنان توصیه می‌شود که صبر و استقامت خود را در حفظ خانواده تقویت کنند، به‌طوری‌که انتظار فرج خود به‌عنوان یک امید مشترک، به پایداری خانواده‌های معاصر منجر شود. صبر به‌معنای تحمل دشواری گزرای دوران آزمون الهی است؛ نه تحمل مقهورانه. وعده تخلف‌ناپذیر خدا با بیان «كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ»، زمینه ارتقاب و مراقبت صریح و سریع را فراهم می‌کند، از این جهت، هم صبر لازم است؛ هم ارتقاب (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ج ۳۹، ص ۲۶۴).

در نتیجه از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی، انتظار فرج می‌تواند به‌عنوان یک عامل مؤثر در ایجاد صبر و استحکام خانواده در زندگی انسان معاصر عمل کند. این انتظار، به آنها کمک می‌کند تا با تقویت روحیه صبر و استقامت، فضایی مثبت و حمایتگر در خانواده‌های خود ایجاد کنند. بنابراین، انتظار فرج نه‌تنها یک مفهوم دینی، بلکه یک راهکار عملی برای دستیابی به زندگی با کیفیت و پر از امید است که می‌تواند به بهبود روابط خانوادگی و تربیت نسل‌های آینده کمک کند. با این رویکرد، منتظران مهدی موعود می‌توانند به‌عنوان الگوهایی برای خانواده‌ها و جامعه عمل کنند و به تحقق اهداف عالی انسانی و دینی نائل آیند.

۲-۸. ترویج حیا و عفت در جامعه

انتظار فرج، مفهومی دوگانه است: امیدی برای ظهور منجی و ترویج حیا و عفت در جامعه. آیت‌الله جوادی آملی، انسان منتظر را پاسداران حیا می‌داند. خانواده‌هایی که به این مفهوم پایبند هستند، الگوهایی برای حیا بوده و با حفظ عفت، به ارتقای اخلاقی جامعه کمک می‌کنند. این رویکرد، فضایی مثبت و اخلاقی ایجاد می‌نماید، و انسان‌های منتظر با مراقبت از نفس، ارزش‌های دینی را حفظ می‌نمایند. آیت‌الله جوادی آملی در این باره می‌فرماید:

حیا به‌معنای مراقبت از نفس در برابر هر نوع آلودگی و زشتی و عیب است. بانوان منتظر، اماتداران مظهریت اسمای جمالی خداوندند. آنان باید این امانت الهی را پاس دارند و خویش را در برابر وسوسه‌های شیاطین ظاهری و باطنی که می‌کوشند تا با شکستن حریم شرع، عقل و اخلاق، این امانت بزرگ الهی را ضایع کنند، حفظ و مراقبت کنند تا به دام شیطان نیفتند، که هر سخن یا عمل برخلاف موازین آموزه‌های ناب قرآن و عترت، به منقصت، کدورت و تاریکی جان انسان می‌انجامد و از دام‌های شیطان به‌شمار می‌آید. انسان منتظر آخرین حجت خداوند، پاسدار حریم

عفت‌اند. حفظ عفت، یعنی نگهداشتن نفس از تمایلات و شهوات نفسانی، فضیلت والای انسان اهل انتظار است. بسا که جاهلیت مدرن روزگار ما تمایلات و هواهای نفسانی را دامن بزنند و شهوات را برای انسان زینت دهند؛ اما بر انسان منتظر شایسته است که با نگهداشتن از حریم عفت خویش زمینه اعتلای روح خویش را فراهم آورند و از پیروی وسوسه‌های نفسانی و شیطانی احتراز کنند و هیچ زینتی را برون از حوزه جان‌شان و هیچ افتخاری را برتر از حفظ گوهر الهی وجودشان نشناسند (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۱).

بنابراین، انتظار فرج، به گفته آیت‌الله جوادی آملی، انسان را به ترویج حیا و عفت تشویق می‌کند. این انتظار، با حفظ حریم عفت و مراقبت از نفس، به ایجاد جامعه‌ای اخلاقی و مثبت کمک می‌نماید. انتظار فرج، نه تنها یک باور مذهبی است، بلکه راه‌حلی عملی برای زندگی بهتر و پرامید است که می‌تواند روابط اجتماعی را بهبود بخشیده و ارزش‌های اخلاقی را تقویت کند. انسان منتظر، با این رویکرد الگوهایی الهام‌بخش برای دیگران بوده و به اهداف والای انسانی و دینی دست می‌یابد.

۲-۹. مصلح اجتماعی و اصلاحگری جامعه

انتظار فرج، مفهومی است که امید به ظهور منجی را با تلاش برای اصلاح جامعه در زندگی روزمره انسان معاصر پیوند می‌دهد. آیت‌الله جوادی آملی بر این باور است که منتظران واقعی، با الهام از امام زمان علیه السلام، باید در ایجاد جامعه‌ای عادلانه کوشا باشند. افرادی که به این مفهوم اعتقاد دارند، می‌توانند به عنوان اصلاحگران اجتماعی، با امید به آینده، خود و جامعه را بهبود بخشند. این رویکرد، فضایی مثبت و الهام‌بخش در جامعه ایجاد می‌نماید و انسان منتظر را به الگوهایی برای دیگران تبدیل می‌کند. چنان که در این باره می‌فرماید: **باور به بی‌ثمر بودن تلاش‌ها برای اصلاح امور در غیبت ولی خدا، انگیزه‌ای برای مبارزه با ظالمان باقی نمی‌گذارد. اما کسانی که به انتظار فرج امیدوارند و می‌دانند صالحان بالاخره حاکم خواهند شد، برای رسیدن به آن جامعه ایدئال، هم خود را اصلاح می‌کنند و هم در اصلاح جامعه تلاش می‌نمایند. اینان، به عنوان منتظران واقعی، هم صالح هستند و هم مصلح. چنین کسی با اقتدا به دعای مولای خویش از خدای سبحان چنین می‌خواهد: «اللَّهُمَّ إِنَّا نَرْغِبُ إِلَيْكَ فِي دَوْلَةِ كَرِيمَةٍ، نَعْرِضُ بِهَا الْإِسْلَامَ وَ أَهْلَهُ، وَ نُذِلُّ بِهَا التَّفَاقَ وَ أَهْلَهُ، وَ تَجْعَلُنَا فِيهَا مِنَ الدَّاعَةِ إِلَى طَاعَتِكَ وَ الْقَادَةِ إِلَى سَبِيلِكَ» (ابن**

طاووس، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۴۷۶)؛ خدایا به سوی تو مشتاقیم برای یافتن دولت کریمه‌ای که اسلام و اهلش را به آن عزیز گردانی، و نفاق و اهلش را به وسیله آن خوار سازی و ما را در آن دولت از دعوت کنندگان به سوی طاعتت و رهبران به سوی راحت قرار دهی. این همان معنای بلندی است که امام معصوم علیه السلام بدان اشاره و در بیان وظیفه شیعیان در عصر غیبت می‌فرماید: «عَلَيْكُمْ بِالْذُّعَاءِ وَ اتِّبَاطِ الْفَرَجِ»؛ بر شما باد به دعا و انتظار فرج؛ چرا که اگر دعا ناظر به جنبه فردی و خودسازی تنها باشد، انتظار فرج قطعاً ناظر به هر دو جنبه فردی و اجتماعی یا به سخن دیگر، خودسازی و دیگرسازی است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۳-۱۸۴).

انتظار فرج به عنوان یک امید مشترک، می‌تواند به تقویت روحیه همبستگی و ایجاد انگیزه برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و دینی منجر شود. این مشارکت نه تنها به بهبود کیفیت زندگی اجتماعی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تحقق آرمان‌های بلند انسانی و دینی نیز منجر شود. انسان معاصر با تکیه بر آموزه‌های دینی و اخلاقی، می‌تواند به عنوان پیشگامان اصلاحگری اجتماعی عمل کنند و به تحقق جامعه‌ای عادلانه و سالم کمک نمایند.

انتظار فرج، اصولی اعتقادی است که نه تنها امیدی برای ظهور منجی است، بلکه عاملی برای تربیت مصلحان اجتماعی و اصلاحگری جامعه و بهبود وضعیت انسان معاصر است. آیت‌الله جوادی آملی تأکید می‌کند که منتظران واقعی باید با امید به آینده، جامعه‌ای عادلانه بسازند. زنانی که به انتظار فرج می‌پردازند، می‌توانند مصلحان اجتماعی باشند و با امید به آینده‌ای روشن، به اصلاح خود و جامعه کمک کنند. این رویکرد، فضایی مثبت و سازنده در جامعه ایجاد می‌نماید. آیت‌الله جوادی آملی بر اهمیت صالح و مصلح بودن تأکید دارد، و زنان با اصلاح خود و تلاش برای بهبود جامعه، الگوهایی الهام‌بخش می‌شوند. چنان که آیت‌الله جوادی آملی می‌فرماید:

اندیشه‌ای که به ثمر نشستن تلاش‌ها برای اصلاح امور شک دارد، انگیزه‌ای برای مبارزه با ظالمان و مقاومت در برابر سختی‌ها باقی نمی‌گذارد. اما اگر فردی به آینده امیدوار باشد و بداند که حکومت صالحان بالاخره برقرار خواهد شد، آنگاه برای رسیدن به چنین جامعه‌ای تلاش می‌کند، هم خود را اصلاح می‌نماید و هم دیگران را. این فرد، به عنوان منتظری واقعی، نه تنها صالح است، بلکه در حد توان خود به اصلاح جامعه نیز می‌پردازد. وقتی در حضور امام علیه السلام از غیبت امام

بدین معنا که از درون و بیرون نفس خویش را در مرتبه فرودست‌تری که همانا فقر محض نسبت به ایزد متعالی است بشناسند و ثروت خود را از آن خدا دانسته و خویش را در ردیف سایر بندگان خدا ببینند (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۲).

چنان‌که امام زمان ع می‌فرماید: «وَعَلَى الْأَغْنِيَاءِ بِالْتَّوَضُّعِ» (عاملی کفعمی، ۱۴۱۸ق، ص ۳۵۰). انتظار فرج به‌عنوان یک امید مشترک، می‌تواند به تقویت روحیه همبستگی و ایجاد انگیزه برای همکاری در امور اجتماعی منجر شود. این همکاری نه‌تنها به بهبود کیفیت زندگی اجتماعی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تحقق آرمان‌های بلند انسانی و دینی نیز منجر شود. انسان منتظر، با تأسی از امام معصوم ع و با تکیه بر آموزه‌های دینی و اخلاقی، می‌تواند به‌عنوان پیشگامان تواضع و اجتناب از تکبر عمل کند و به تحقق جامعه‌ای عادلانه و سالم کمک نماید.

۲-۱۱. ترویج فرهنگ شجاعت و شهادت

انتظار فرج، به انسان کمک می‌کند تا با تقویت شهامت و شجاعت، در برابر چالش‌های اجتماعی ایستادگی کند و الگوهای الهام‌بخش باشند. این امر، نه‌تنها وضعیت معنوی آنها را بهبود می‌بخشد، بلکه جامعه‌ای مقاوم و مثبت ایجاد می‌کند. آیت‌الله جوادی آملی بر تعالی فرهنگ و فهم عمومی به‌عنوان زمینه‌ای ضروری برای درک پیام منجی تأکید دارد. چنان‌که آیت‌الله جوادی آملی در این باره می‌فرماید: انتظار فرج، به‌معنای آماده‌سازی جامعه برای ظهور منجی است، که شامل مجاهده و تلاش در مسیر پیشرفت فرهنگی و اجتماعی می‌شود. این انتظار، با رشد فکری و تقویت شهامت و شجاعت، جامعه را برای درک و اجرای احکام الهی آماده می‌کند. هدف نهایی، ایجاد جامعه‌ای است که بتواند معارف الهی را درک کرده و در برابر چالش‌ها و چهل ایستادگی نماید. و به فرموده امام باقر ع شجاعت، صلابت و نفوذ در اجرای احکام الهی از ویژگی‌های یاران وجود مبارک امام زمان (عج) است. امام باقر ع می‌فرماید: «أَجْرِي مِنْ لَيْثٍ وَ أَمْضَى مِنْ سَيَّانٍ» (صفار، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۲۴)؛ و چون جامعه اسلامی در رشد و تعالی فرهنگ و خردورزی از سویی و بالندگی شجاعت، شهامت و مدیریت از سوی دیگر به نصاب خود رسید، زمینه ظهور حجت مطلق الهی فراهم می‌گردد (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۹۲-۱۹۳).

عصر ع سخن به میان آمد، یکی از حاضران گفت: وظیفه شیعیان شما چیست؟ فرمود: دعا و انتظار فرج؛ و ذکر فیه غیبة المهدی ع، قلت: کیف تصنع شیعتک؟ قال: «علیکم بالدعاء و انتظار الفرَج» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۹۲، ص ۳۳۶). اگر فرضاً دعا به جنبه فردی و خودسازی تنها نظر داشته باشد، چنان‌که از دعای منقول در دنباله روایت چنین استنباط می‌شود انتظار فرج قطعاً به هر دو جنبه خودسازی و دگرسازی نظر دارد (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۴۲-۴۴).

بنابراین انتظار فرج، مفهومی قدرتمند است که امید به ظهور منجی را با راهنمایی برای زندگی اخلاقی روزمره، برای انسان معاصر، ترکیب می‌کند. این انتظار، انسان را تشویق می‌کند تا با ایجاد محبت در خانواده، از حسد دوری کرده و به خیرخواهی بپردازد. همچنین، ترویج حیا و عفت را تقویت می‌کند و به افراد کمک می‌نماید تا با حفظ عفت، جامعه‌ای اخلاقی‌تر بسازند. انتظار فرج، ایمان و اراده را تقویت کرده و به یادگیری و پژوهش علمی و فرهنگی منجر می‌شود. در نهایت، نه‌تنها یک باور مذهبی، بلکه راه‌حلی عملی برای زندگی بهتر و کمک به جامعه است.

۲-۱۰. تواضع و فروتنی و اجتناب از تکبر

انتظار فرج، مفهومی است که انسان را به تواضع، فروتنی و دوری از تکبر تشویق می‌کند. آیت‌الله جوادی آملی معتقد است: استکبار، مانعی برای ارتباط با خداست. افرادی که به انتظار فرج ایمان دارند، با شناخت محدودیت‌های خود و قدردانی از نعمت‌های الهی، تواضع را تمرین می‌کنند. این امر نه‌تنها به رشد معنوی آنها کمک می‌کند، بلکه جامعه‌ای همدل و محبت‌آمیز را ترویج می‌نماید. انسان متواضع، الگوهای الهام‌بخش برای دیگران هستند و به ایجاد یک محیط مثبت در جامعه کمک می‌کنند. چنان‌که در این باره می‌فرماید:

استکبار و خودبرتربینی، انسان را از خداوند غافل می‌کند و به ورطه هلاکت می‌افکند. خطر ابتلا به این آفت، زمانی جدی‌تر می‌شود که انسانی بر اثر توانایی و تمول خدادادی، قارونی و فرعونی بیندیشد، ثروت را دستاورد تلاش‌های خویش و قدرت را محصول توانایی تدبیرش ببیند، از این رو ثروتمندانی که در انتظار آخرین پرچمدار اندیشه توحیدی به سر می‌برند می‌بایست بکوشند تا هرچه بیشتر به صفت تواضع درآیند؛

انتظار فرج، به عنوان یک امید مشترک، می تواند روحیه همبستگی را تقویت کرده و انگیزه های برای مشارکت افراد در فعالیت های اجتماعی و دینی باشد. این مشارکت فعال، نه تنها به بهبود زندگی اجتماعی کمک می کند، بلکه به تحقق آرمان های انسانی و دینی نیز می انجامد. انسان معاصر، با الهام از آموزه های دینی، می تواند پیشگامان شجاعت، شهامت و شهادت بوده و در ایجاد جامعه ای عادلانه و سالم نقش داشته باشند.

نتیجه گیری

این پژوهش، تأثیر انتظار فرج بر سبک زندگی انسان معاصر را از منظر آیت الله جوادی آملی بررسی می کند. نتایج نشان می دهد که انتظار فرج، به عنوان یک اصل معنوی، نه تنها ایمان و امید انسان معاصر را تقویت می کند، بلکه به آنها کمک می کند تا با چالش ها به شیوه ای مثبت روبه رو شوند. این انتظار، منجر به صبر، استقامت و خودباوری در زندگی انسان معاصر می شود و روحیه ای مثبت اندیش ایجاد می نماید. در عرصه خانوادگی، انتظار فرج به انسان معاصر کمک می کند تا با ایجاد محیطی محبت آمیز، روابط خانوادگی را مستحکم تر کرده و مهارت های تربیتی خود را بهبود بخشند. این امر به تشکیل خانواده هایی سالم و متعهد می انجامد. در بعد اجتماعی انسان، با انتظار فرج می توانند در فعالیت های اجتماعی و خیریه مشارکت کرده و تأثیرگذاری خود را در جامعه افزایش دهند. این انتظار، به رهبری و هدایت مثبت افراد در محیط اجتماعی منجر می شود.

نتایج یافته ها نشان می دهد که انتظار فرج به عنوان یک اصل می تواند معضلات موجود در زندگی انسان معاصر را حل کند. این یافته ها در مقایسه با تحقیقات پیشین، تأکید بیشتری بر نقش فعال انسان معاصر منتظر در ایجاد تغییرات مثبت دارند و نشان دهنده تفاوت های معناداری در رویکردهای گذشته در این زمینه است.

با توجه به این نتایج، می توان مشکلات و معضلات موجود در جامعه را که به نوعی متأثر از خلأهای معنوی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی هستند، با استفاده از مفاهیم و آموزه های انتظار فرج کاهش داد. از جمله این مشکلات می توان به کاستی ها در روابط خانوادگی، نیاز به افزایش آگاهی اجتماعی و فقدان مشارکت فعال انسان معاصر در مسائل اجتماعی اشاره کرد. انتظار فرج به عنوان یک مبنای نظری و عملی می تواند در حل این معضلات مؤثر واقع شود و انسان معاصر را به سمت ارتقاء کیفیت زندگی در عصر نوین سوق دهد.

منابع

- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳). *تحف العقول*. تصحیح علی اکبر غفاری. چ دوم. قم: جامعه مدرسین.
- برنجکار، رضا و سیادت، سیدحسن (۱۴۰۲). وظایف جوانان در جامعه منتظر. *جامعه مهدوی*، ۲ (۳)، ۱۱۴-۱۳۹.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). *دب فای مفریان*. تحقیق محمد صفایی. چ پنجم. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). *عصاره خلقت*. تحقیق محمد صفایی. چ یازدهم. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). *امام مهدی (عج) موجود موعود*. تحقیق محمدحسن مخیر. چ ششم. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱). *دب فای مفریان*. تحقیق مجید حیدری فرد و احسان ابراهیمی. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۳). *دب فای مفریان*. تحقیق قنبرعلی صمدی و احسان ابراهیمی. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۵). *تسنیم*. تحقیق محمدجواد دشتی و دیگران. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۶). *دب فای مفریان*. تحقیق قنبرعلی صمدی و احسان ابراهیمی. قم: اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعه*. تحقیق مؤسسه آل البیت. قم: مؤسسه آل البیت.
- داوودپور، مرتضی (۱۳۸۸). نقش انتظار فرج در انسجام اسلامی گروه های سیاسی - اجتماعی و وظایف دولت زمینه ساز. *مشرق موعود*، ۳، ۳۱-۴۶.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۹۰). *لغتنامه دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
- دهقانی فارسانی، یونس و دیگران (۱۳۹۳). بررسی تحولات در خوانش از مفهوم انتظار فرج در دوران غیبت کبری. *مطالعات قرآن و حدیث*، ۱۴ (۷)، ۹۱-۱۱۶.
- شاکر، محمدتقی (۱۴۰۲). خوانش آیت الله العظمی صافی گلپایگانی از آموزه انتظار فرج. *جامعه مهدوی*، ۱ (۴)، ۱۰۲-۱۰۳.
- صفار، محمد بن حسن (۱۴۰۴ق). *بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد*. تحقیق محسن کوچه باغی. چ دوم. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- عاملی کفعمی، ابراهیم بن علی (۱۴۱۸ق). *البلد الامین و الدرع الحصین*. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- کارگر، رحیم (۱۳۹۹). چشم انداز جامعه منتظر در اندیشه حضرت آیت الله خامنه ای. *جامعه مهدوی*، ۲، ۶۲-۸۵.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق). *کافی*. قم: دار الحدیث.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). *بحار الانوار*. تصحیح جمعی از محققان. چ دوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مرادی، اعظم و قلمکاریان، محمد (۱۳۹۳). بررسی وضعیت حیطه های مختلف انتظار فرج در دانشجویان و رابطه آن با ویژگی های جمعیت شناختی. *مشرق موعود*، ۳۲ (۸)، ۱۰۷-۱۲۵.
- هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۳۸۲). *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت*. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت.